

JIE GRĮŽO Į NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIEŠAUŠRĮ IR RYTMETĮ

TRIJŲ PASAKOTOJŲ KNYGOS

Dažna, kad, svečiuose kraštuose gyvendamas, rašytojas svajonėm grįžta į savo jaunų dienų kraštą.

Grįžo ir Kazimieras Barėnas savo romanu *Tūboto gaidžio metai*, pernai premijuotu, nors išleistu 1969 metų data.

Grįžo Jonas Jaškauskas pernai išleista knyga *Lemtingos dienos*.

Grįžo Česlovas Grincevičius pernykščiu romanu *Geroji vasara*.

Visi jie grįžo beveik į tuos pačius laikus — į Pirmojo pasaulinio karo galą, kada vokiečių okupacija baigėsi ir ėmė rodytis nepriklausoma Lietuva.

Kiekvienas betgi pažvelgė į to meto Lietuvą kitaip. Kiekvienas kitaip savo matomą Lietuvą ir literatūriškai apipavidalino.

Kazimieras Barėnas parodė chronologiškai anksčiausius laikus — kada siautėjo okupacinė administracija. Baigė karo pabaiga, vokiečių išsikraustymu ir savo vaizduojamo kampo ginkluotų jėgų organizavimu, vieni už nepriklausomą Lietuvą, kiti už bolševikinę.

Pagrindinis veikėjas ūkininkas Gasiūnas išjoja pas

pirmuosius, o jo berno Ignaco neapsisprendimu, į katrą pusę eiti, romanus ir baigiamas.

Literatūriškai tai vykęs finalas, nes jis palieka skaitytojui pačiam pratęsti vaizduojamo laiko istoriją ir galimą to herojaus apsisprendimą. Ir socialiniu atžvilgiu toks finalas galėtų rodytis suprantamas, nes tie du veikėjai yra skirtingų socialinių klasių, taigi ir skirtingų interesų atstovai. Betgi istorija nesutampa su tokiu „sociologiniu“ galvojimu. Nesutampa, nes tarp pirmųjų savanorių, savanorių, stojusių už nepriklausomą Lietuvą Ignaco „klasės“ elemento buvo itin gausu. Jie ir sudarys paskiau jau nepriklausomoje Lietuvoje savitą socialinę „klasę“ — naujakurių klasę, nes tiem savanoriam bežemiam žemės reforma pirmiausia davė sklypus.

Vokiečių okupuotos Lietuvos kaimui Barėnas davė ramiai, plačiai tekančio epo pavidalą — su to meto kaimo išsilaikymo problemom, su ryškiais veikėjais, kuriuose yra kas nors, kas yra jų gaivališka aistra. Ta aistra yra spyruoklė jų veiksmam, kurių jie gal nesiimtų, jei vadovautų tik „sveiku protu“. Gasiūno aistra — gražus arklys ir noras juo pamandrauti prieš kitus. Pastangos savo sartinį išsaugoti nuo vokiečių, bet taip pat nenugalima pagunda perlėkti su juo per miestelį, pasirodyti Julės akyse ir yra pagrindinis intrigos siūlas visam romanui. Ignaco kitokia aistra — tai kūrybinis gaivalas; iš nugirstų naujų žodžių „Eier, Butter, Mutter“... jis sudaro dainušką, kurios prasmės pats nesupranta, bet kuria užkrečia viso kaimo vaikus ir išgąsdina kaimynus, kad užtrauks vokiečių rūstybę. Tuo gyvena kurį laiką visas kaimas tai atsiliepia Ignaco likimui. Ir tai antrinis siūlas romano įvykiuose.

Autorius geba rodyti, kaip vieno asmens idėja užkrečiamas palaipsniui visas kaimas; geba tokius besirutuliojančius masinius paveikslus rodyti objektyviu ramumu. (Ramiai

plaukiančiam epo stiliui gresia retom progom prasiveržiantis polinkis sugroteskinti, pvz. istorija su škaplieriais, medalikėliais, ražančiais — juo labiau, kad tas praeinamas epizodas tolesniam veiksmui palieka be įtakos).

Knyga buvo verta gautos premijos.

(Kazimieras Barėnas, *Tūboto gaidžio metai*. Nidos klubo leidinys 1969, 438 p., kaina 2.50 dol., nenariam 25 proc. brangiau).

Jonas Jaškauskas savo knygą *Lemtingos dienos*, pavadintą „apysaka“, pradeda nuo to, kaip po Pirmojo pasaulinio karo grįžta iš Rusijos kariai ir nekariai šviesuoliai. Grįžę susiduria taip pat su vokiečių administracijos tvarka. Bet jie patriotai kaip ir vietos mokytojas. Jie organizuoja slaptą būrelį gintis nuo vokiečių, paskiau nuo bolševikų. Atsilankę Vilniuje nieko paguodžiančio neranda, nes ten šalia patriotinio veikimo reiškiasi ir bolševikinės drumzlės. Bolševikų antplūdis, v-bės persikėlimas į Kauną, kovos, kuriose aktyviai dalyvauja apysakos veikėjai. Tokiame fone pinasi ir meilės istorijos, o laimėjus taiką ir vedybos.

Atrodo, kad literatūrinių pretenzijų apysaka nebus turėjusi. Bet ji gali būti skaitoma dėl to laikotarpio įvykių gausumo, dėl patriotinio patoso ir sentimentų.

(Jonas Jaškauskas, *Lemtingos dienos*. Apysaka, Brooklyn 1970, 187 p.).

Česlovo Grincevičiaus *Geroji vasara* vaizduojamo laiko aiškiau neapibrėžia. Tik iš įvykių, socialinių problemų gali spręsti, kad tai jau paskesnis laikas už anų dviejų knygų — jau taikos, valstybinės kūrybos metai. Bet savo žmonių dvasia ši knyga nusileidžia į daug senesnius laikus.

Tų laikų žmonės (ir autoriaus santykius su jais) galėtų aptarti veikėjo Bernardo žodžiais: „Žmonės čia man patinka. Geresnių niekur nesutikau. Reikia tik juos pažinti. Jie paprasti, tie kaimo miestelio ūkininkai. Ne visi net ir skai-

tyti moka. Juk caro laikais užaugo... Nedaug ir turto turi, už tai laimingesni už kitus. Kai žmogus visko pertekęs, laimingas, išsigalvoja visokių bėdų, kad būtų nelaimingas... Teisybė, jie neturi aiškos ribos tarp tikėjimo ir burtų, todėl neįtikinsi, kad duoną pakepti galima esant bet kuriai mėnulio atmainai. Senų laikų tikėjimo likučiai... Jų vaikai, lanką mokyklas, jau bus kita karta. Tada graži bus mūsų Lietuva“ (70 p.).

Neidealizuoja savo veikėjų, bet ir jų nesmerkia. Žiūri į juos su šiluma. Moka į vienus veiksmus žiūrėti su humoru — plg. senelį altaristą, kaip jis pamokslą sako; plg. jaunimo naują pažangą, kaip jis teatrą organizuoja. Bet kai ima rodyti žmonių ryšį su gamta, autorius pats pakyla į poetinį patosą: „Rasa nuklojo pievas ir daržus, o švento Jono vabalėliai šviečia kelią. Grįžkite visi neramieji į namus trumpai vasaros nakčiai. Pakilkit vėl su ankstyva saule ir vieversio giesmė. Taupykit jėgas rytojaus darbui. Šiąnakt jums užteks. Visvien viso susikaupusio nesuprantamo ilgesio, graužiančio širdį, dainomis neišliesite“ (78 p.).

Tais žmonėm ir jų darbais autorius grožisi, nesirūpinamas pinti intrigos. Pradžioj galėtų manyti, kaip susimegs socialinė intriga dėl kilnojimosi į viensėdžius, bet ji, gaila, dingsta, ir vienas paveikslas eina šalia kito, lyg mozaikoje. Šia prasme teisingai autorius savo knygą pavadino „mozaikiniu romanu“.

Mozaikos šukeles tesieja riboto laiko rėmai — vienos vasaros. Tesieja vieno asmens — kaiman atvykusio studento (tai autoriaus personifikacija) pergyvenimų šviesa, kuria nušviečia tas kaimo šukeles. Galėtų tų šukelių skaičių didinti, galėtų kai ką išmesti. Bet visos jos yra brėžtos keliais švelniais brūkšniais, dažytos šiltom spalvom. Idiliška, kartais romantiškai paslaptinga nuotaika.

Gražiausiai suspindi miniatiūros, kurios sutelpa vienam sakiny: žaismas, vaizdas, etnografija.

Geroji vasara yra viena iš poros, trejeto geriausių pasakojimų, kuriais pereiti metai praturtino skaitytojo biblioteką.

(Česlovas Grincevičius *Geroji vasara*, Mozaikinis romanas. Lietuviškos knygos klubo leidinys, 1970, 264 p., kaina 5 dol.).